

NACIONALNA ZAJEDNICA, ROD I POPULARNA REPREZENTACIJA: TEORIJSKI OKVIRI

Dr Marija GRUJIĆ

Institut za književnost i umetnost, Beograd

APSTRAKT Tekst predstavlja tematski pregled mogućih okvira za izučavanje odnosa između nacionalnog pripadanja i rodni reprezentacija. Ova tema je u svetskoj literaturi dosada bila zastupljena u velikoj meri, ali uglavnom na primerima izučavanja ekstremnih manifestacija nacionalizma, uz prisustvo očiglednog nacionalističkog nasilja. S druge strane, pojam rodni reprezentacija, kao i kulture uopšte, kod većine teoretičara baziran je na proučavanju takozvane visoke kulture, intelektualnog ili zvaničnog diskursa. Pojedini autori ukazuju na važnost uključivanja i sfere neformalnog, zabavnog i popularnog u oblast proučavanja nacionalizma. Majkl Bilig, kao i Tim Edensor, ističu značaj uočavanja i analiziranja takozvanog banalnog nacionalizma, a Edensor insistira na uticaju popularne kulture kao glavnog medija preko koga se širi doživljaj pripadanja nacionalnoj zajednici. U tom smislu, Edensor ukazuje na jedan od čestih nedostataka savremenih teorija nacije, odnosno na tendenciju da se kultura uvek zamišlja kao „visoka”, elitna i „intelektualistička”, pri čemu se zanemaruje sfera svakodnevnog, polje zabave i drugih svakodnevnih ljudskih aktivnosti, koje takođe konstituišu nacionalni identitet. Druga vrsta teorijskog okvira odnosi se na prožimanje rodni reprezentacija, a pre svega reprezentacije žena, i nacionalne homogenizacije. Na neki način, ovaj teorijski okvir izvire iz prethodnog, jer podrazumeva da se nacionalna svest gradi preko konstrukcije određenih simbola, pri čemu feminističke autorke uvode momenat rodno informisane kritike u izučavanje nacije, i ukazuju na koje sve načine sama reprezentacija žena čini kontroverzan, ali neizbežan deo projekta građenja svake nacionalne zajednice.

Ključne reči: rod, zajednica, nacija, reprezentacija, banalni nacionalizam

Kada je, nakon pada Berlinskog zida, u velikom delu centralne, istočne i jugoistočne Evrope došlo do rasplamsavanja etno-nacionalne kulture, političke vibracije najbolje su se mogle osetiti kroz promene u produkciji i recepciji raznovrsnih kulturnih formi. Na jednom nivou, nacionalne vrednosti su reprodukovane za javnost putem specifične retorike u medijima, najviše u informativnim i dokumentarnim programima, dnevnoj štampi, kontakt programima na televiziji, političkim govorima, i tako dalje (Nenadović 2000; Milivojević 2000; Bracewell 1996). Međutim, duh nacionalnog pripadanja, odnosno pripadanja nacionalnoj zajednici, takođe je rekreiran kulturnim formama u kojima politički rečnik, u strogom smislu reči, nije bio u direktnoj upotrebi. U pitanju su forme i kulturni proizvodi iz sfere svakodnevnih ljudskih praksi i običaja, slobodnog vremena i zabave, koji konstruišu ono što Majkl Bilig naziva „svakodnevni”, ili „banalni” nacionalizmom (Billig 1995). Prema ovom autoru, nacionalizam se reprodukuje preko niza simbola i praksi koji su naizgled politički neutralni, ali svakog trenutka mogu biti upotrebljeni u nacionalnoj homogenizaciji. Bilig ističe da je pogrešno analizirati uvek samo ekstremne erupcije nasilja motivisanog nacionalizmom, jer, kako on ističe, takav postupak „uvek locira nacionalizam na periferiju” (Billig 1995, 6)¹. On piše o dnevnoj reprodukciji nacionalog pripadanja, koje često prolazi neprimećeno, naglašavajući:

„Da bi se takva dnevna reprodukcija dogodila, mora se hipotetički imati u vidu da čitav kompleks uverenja, pretpostavki, navika, predstavljanja i praksi, takođe, mora da se reprodukuje. Štaviše, ovaj kompleks mora se reprodukovati na banalan i običan način, jer svet nacija je svakodnevni svet, poznati teren savremenih vremena” (ibid., 6).

Kao jedan od primera, Bilig uzima zastavu istaknutu izvan bilo koje javne ustanove u Americi, koja obično ne privlači specijalnu pažnju. No, po Billigu, banalno ne znači benigno. Preko ovih simbola, u svakodnevnom životu, građanstvo biva svakodnevno podsećano na svoje nacionalno mesto u svetu nacija” (ibid., 7). No, kako on kaže, to podsećanje je tako poznato, i tako kontinuirano, da se i ne registruje svesno kao „podsećanje”. Ovi označitelji

1. Sve prevode citata iz izdanja na engleskom jeziku u ovom tekstu uradila je autorka.

nacije predstavljaju fenomen „nerazvijene” zastave, kako ga Bilig naziva, koja je spremna da u svakom momentu bude upotrebljena u homogenizaciji nacije. Bilig tačno uočava da se, zbog tendencije da se uočavanje nacionalizma kao pojave obično svodi na „egzotične” i „strastvene” primere, rutinske i poznate forme nacionalizma vrlo često se previđaju (ibid., 8). Preciznije rečeno, navika da se nacionalizam proučava samo kroz proučavanje ekstremnih manifestacija nacionalističkog nasilja, kakvo su predstavljali užasi u Bosni, Ruandi ili Iraku, izuzima iz studija nacionalizma jedno veoma važno polje koje bi, takođe, trebalo da bude deo ovih studija.² To polje se odnosi na čitav spektar svakodnevnih praksi u jednom društvu, običaja, rituala, informativnih tehnologija, zabave, popularne kulture i drugih kulturnih formi produkcije i konzumacije. Ironično, Bilig naziva ove prakse „banalnim nacionalizmom”, jer su one često izostavljene iz akademskih interesovanja i nije ih lako identifikovati kao neke druge manifestacije nacionalizma.

Ovde ćemo se složiti sa Biligom da se ovako shvaćen banalni nacionalizam ne može izučavati neakvim ustaljenim metodologijama i teorijama. Pripadanje izvesnoj zajednici u političkom i kulturnom smislu ne treba izučavati isključivo preko ekstremnih društvenih manifestacija tog pripadanja, već takođe preko manifestacija kulturnih formi, kao što su, na primer, forme popularne kulture u društvu. Biligov rad, iako se donekle ograničava na jedan određeni vid primera uglavnom baziranih u zemljama „Zapada”, donosi ipak mogućnost uvođenja mnogih hibridnih i inovativnih teorijskih modela. Fluidnost svakodnevnog života, koja često prolazi nezapaženo, zahteva istraživačka pitanja i kombinovane metode istraživanja koji su dovoljno fleksibilni i inventivni da bi istražili određene svakodnevne „podsetnike” na pripadanje nekoj zajednici, regionu, etnicitetu ili naciji. Izučavanje takvih svakodnevnih procesa znači istovremeno i iznalaženje novih i alternativnih načina za definisanje raznih aspekata pripadanja zajednici, i uočavanje kako su ti aspekti utkani u svakodnevne životne prakse.

2. Ima i izuzetaka u ovom principu, kao što je na primer rad Rodžera Brubejkera, koji razmatra razliku između „građanskog” i „etničkog” nacionalizma. Time se implicira da postoje dve vrste nacionalizma: „građanski”, koji je baziran na zajedničkom državljanstvu i, samim tim, često smatran „liberalnim” i na neki način „legitimnim”, i s druge strane „etnički” nacionalizam, baziran na „zajedničkom etnicitetu” i izučavan kao „partikularistički”, i „nasilan” (Brubaker 2004, 133).

Tim Edensor, koji piše o nacionalizmu u popularnoj kulturi, jeste još jedan autor koji na inventivan način pristupa uočavanju veza između nacionalizma i svakodnevnog života u zajednici. Ovaj teoretičar se oslanja na Biligove postavke o banalnom nacionalizmu, i definiše, preciznije nego Bilig, značenje *banalnog* ili *svakodnevnog* u teorijskom i istraživačkom smislu. On se naročito usredsređuje na popularnu kulturu, ukazujući da je ova oblast često zanemarena u studijama nacionalnih identiteta, zajednica i drugih oblika pripadanja. Edensor odaje priznanje dosadašnjim uticajnim teorijskim konceptima nacije, koje su razmatrali Gelner, Hobsbaum, Anderson, Smit i Hačinson (Edensor 2007, 2-10). On odaje priznanje ovim autorima, naročito zbog njihovih teorijskih postavki po kojima nacija ne postoji kao nekakvo „prirodno” i „zadato” stanje, već pre kao jedna kompleksna konstrukcija nastala kao rezultat procesa modernizacije i komunikacionih tehnologija u jednom istorijskom okviru. Međutim, prema Edensoru, ovi koncepti su ipak unekoliko nedostatni, jer pridaju preveliki značaj takozvanoj „elitnoj” ili „visokoj” kulturi u produkciji nacionalnog identiteta, zanemaruju pritom sferu svakodnevnog i popularnog. Na primer, Edensor ističe kako Gelner preuveličava značaj „visokih” nacionalnih kultura i racionalnog aspekta modernosti kao konstitutivnih za stvaranje nacionalnih identiteta. Slično tome, Hobsbaum, mada ističe značaj stvaranja nacionalnih tradicija kroz rituale, ipak zanemaruje „svakodnevno” i „upotrebno” (Edensor 2007, 5). U izvesnom smislu, Edensor podržava Andersonovo viđenje nacije kao „zamišljene zajednice”, ali ipak, sa druge strane, ne uvažava Andersonovu tezu da se nacionalno pre svega reprodukuje kroz pismenost i pisane medije, jer, kako Edensor kaže, to je jedno „reduktivno shvatanje kulture” (ibid., 7). Takav pristup, po Edensoru, ne korespondira dobro sa njegovim uvidom da se nacija u svom savremenom vidu reprodukuje na mnoge načine, odnosno kroz popularnu muziku, proslave, modu, i razne informacione tehnologije. Drugim rečima, Edensor kritikuje ove autore zbog njihovog impliciranja da kulturu treba shvatiti kao intelektualni konstrukt, nastao delovanjem elita, ili kao konstrukt sa nekim utvrđenim značenjima. Nasuprot tome, on odaje priznanje Biligu na njegovom naporu da obuhvati čitav set „označitelja i podsetnika na naciju, koji čine deo svakodnevnih prostora, rutina i praksi”, ili drugim rečima, „kulturni dinamizam” (ibid., 11).

I Bilig i Edensor analiziraju, pre svega, primere iz „zapadnog” geopolitičkog okvira, takozvana „stabilna društva”, kako ih Bilig naziva, koja u poslednje vreme nisu doživela masovne destruktivne efekte unutrašnjih etno-nacionalnih podela, što postavlja određena ograničenja kad je u pitanju njihova primena na druge kontekste, kao što su centralna, istočna i jugoistočna Evropa. Takođe, oba autora pišu o društvima sa relativno razvijenom i kontinuiranom tržišnom ekonomijom, u kojima su analiza materijalne kulture, konzumerizma i popularne kulture utemeljeni u tržišnim ekonomskim relacijama mnogo duže nego u drugim delovima sveta. U mnogim post-socijalističkim društvima, logika ekonomske proizvodnje i ekonomskih odnosa bila je doživljavana drugačije (videti Verdery 1991). Pored toga, u mnogim post-socijalističkim društvima, odvijali su se komplikovani prelomi u društvenim odnosima, kreirajući nove i često kriminalne društvene elite, na način koji ih je bitno odvajao od kreiranja društvenih elita u stabilnijim društvima. Ipak, postoje dva razloga zbog kojih se čini opravdanim slediti Biligove i Edensorove teorijske okvire, čak i na primerima nacionalizama u bivšoj Jugoslaviji. Na prvom mestu, u smislu tržišne ekonomije, poznato je da je jugoslovensko političko, društveno i ekonomsko uređenje u izvesnom smislu bilo liberalnije i više tržišno orijentisano nego u mnogim zemljama socijalističkog sistema. To je posebno važno za neke forme popularne kulture, u kojima su ekonomski faktori vrlo često uticali na odnos države prema ovoj sferi. S druge strane, Biligovi i Edensorovi uvidi su primenljivi, nezavisno od geopolitičkog konteksta, u onim slučajevima u kojima se nacionalizam ne izučava u nekakvom ekstremnom i incidentnom vidu, već kao svakodnevna pojava, često doživljavana kao benigna, indukovana od strane raznih institucija i poslovnih interesa, koji postoje i u „stabilnim“ i u „konfliktnim“ društvima. Naročito se čini da je Edensorovo izučavanje popularne kulture relevantno za bilo koji kontekst izučavanja načina na koji popularna zabava za „običan narod“ učestvuje u procesima nacionalne homogenizacije društva.

Shodno tome, moglo bi se reći da komercijalna scena popularne muzike u Srbiji u poslednjih dvadesetak godina, počev od ranih devedesetih, može biti uvrštena u ovakvu vrstu izučavanja. Uprkos učestvovanju u vojnom sukobu, na većem delu teritorije Srbije, uz izvesne izuzetke, nisu se dešavala neposredna ratna dejstva, već je većina stanovništva živela uz osećanje da je svakodnevica

mirna i politički neutralna, a da se rat dešavao „tamo negde“. Iz tog razloga Biligov koncept „prikrivenih“ agenata svakodnevnih označitelja nacije, može predstavljati stimulativnu polaznu tačku za diskusiju na ovu temu. Takođe, Edensor zamišlja naciju kao zajednicu koja se konstantno reprodukuje i restrukturira kroz popularnu kulturu i druge svakodnevne prakse i rutine. U tom smislu, može se izučavati na koji način raznovrsne kulturne forme reprodukuju nacionalizam kroz dinamiku specifičnu za njihove žanrovske konvencije.

Razumljivo je da studije popularne kulture i drugih kulturnih formi ne mogu direktno objasniti masakre na ratnim poprištima, niti su te kulturne forme direktno proizvele ubice i silovatelje i poslali ih u rat. Međutim, ove kulturne forme bile su široko prigrljene od strane društva koje jeste proizvelo ubice i silovatelje, te stoga ipak zaslužuju da budu proučavane u kontekstu studija nacionalizma, na način koji je imanentan studijama popularne kulture. Izučavanjem popularne kulture karakteristične za određeni kontekst možemo istražiti koji elementi nacionalnih ideologija su preuzeti iz društvenih i političkih diskursa, i postali prisutni u produkciji popularne kulture reprodukujući se kroz svoje sopstvene performanse. Takođe, ovim putem možemo izučavati kako se elementi nacionalizma prožimaju sa drugim socijalnim paradigmatama, kulturnim kodovima i simbolima, i kako nacionalizam kao društvena i kulturna tendencija operiše kroz njih.

NACIONALNA ZAJEDNICA I ROD

Jedan od mogućih okvira za izučavanje nacije upravo je izučavanje njenih rodničkih reprezentacija, u njihovom istorijskom i društvenom okviru. Drugim rečima, pitanje je kako se odnos između popularne kulture, roda i nacionalizma konstruiše kao žanrovska paradigma. Na ovaj način ispituje se kako se sprega roda i nacionalizma obnavlja kroz svakodnevne prakse i ikonografije. U svakodnevnim produkcijama popularne kulture u Srbiji, na primer, postojeći vidovi reprezentacije žena jesu u dijalogu s konstrukcijom simboličkih rodničkih karakteristika, koje se na nivou društva proglašavaju za rodne vrednosti, ali i sa važećim diskursima o „prirodnosti“ i koheziji nacije. Neki popularni muzički žanrovi kreiraju prostor za ženske identitete koji su u izvesnoj konfrontaciji sa

predominantnim modelima ženskih identiteta u društvu, dok drugi učvršćuju predstavu o poželjnosti takvih identiteta. U srpskom kontekstu, ovaj drugi slučaj zauzeo je značajno mesto u mnogim raspravama o turbo-folk muzičkoj sceni i načinima na koji se žene prikazuju u okviru te scene. Rodna reprezentacija kao teorijski problem tako je uklopljena u dve vrste teorijsko-metodoloških okvira: prvi je rod u kontekstu konzumerizma u popularnoj kulturi i savremenih feminističkih studija medija, a drugi je istoriografski i antropološki pristup izučavanju veze između nacije i roda, ili uže određeno, simbolizma žene i reprezentacije nacije. Čitava muzička scena, kao jedna vrsta kulturne forme, konstituise jedan kulturni tekst, sistem znakova i simbola nastalih u određenom kontekstu, razvijen i modifikovan s vremenom u interakciji sa društvenim i političkim okolnostima. Svi vizuelni i verbalni performansi, predstavljeni bilo kao zabavni produkti ili medijske prakse, sačinjavaju medijski tekst koji nastaje u interakciji onih koji odašilju poruku i publike koja poruku denotira (videti: Hall 1980, 135-137; Dyer 1998, 9-19).

Indikativno je da se modeli pripadnosti zajednici mogu izučavati preko paradigmi roda i seksualnosti, kao i načini na koje se heteronormativnost konstituise kao zahtev od ključne važnosti u projektima građenja nacionalne kohezije. U tom smislu, rod može biti podložan jednom interdisciplinarnom aspektu pristupa, od biološko-ekonomskih analiza do simboličko-umetničkih uvida. Istorijski gledano, veza između reprezentacije žena i nacionalne simbolike konstruisana je prevashodno kroz paradigmu heteronormativnosti, koja se ogleda kroz određenu lociranost individue u okviru zajednice. Ako sledimo definiciju Džoa Najdžel, *heteronormativnost* predstavlja set normi što određuju koje seksualne prakse se definišu kao prihvatljive i konvencionalne, bazirajući se na heteroseksualnoj ekskluzivnosti (Nagel 2003). Po njenim rečima „Heteroseksualnost referiše na pretpostavku da je svako heteroseksualan, kao i prihvaćeno mišljenje da se sve društvene institucije (porodica, religija, ekonomija, politički sistem) grade oko heteroseksualnog modela muško/ženskih odnosa” (Nagel 2003, 50). Koen, s druge strane, navodi da *zajednica* znači izražavanje granica konstruisanih kroz „simboličke konstituente” koji korespondiraju sa određenim „kategorijama” i „ritualima” (Cohen 1995, 14-15). Po njegovom mišljenju, „zajednica je samo simbol izražavanja granice. Kao simbol, ona je zajednička svojim članovima; ali njeno značenje varira u zavisnosti od

pojedinačnih orijentacija njenih članova ka njoj” (Cohen 1995, 15). Zajednicu ovde ne treba shvatiti kao tradicionalni fiksirani entitet, već pre kao dinamičnu, promenljivu i vremenski podložnu promeni simboličku konstrukciju osećanja pripadanja. Paradigma zajednice u teoriji može biti definisana preko više parametara: „lokalnih politika i uprava, teškoća i dilema susedstva i organizacija društvenih pokreta, kontroverzi oko seksualnih uloga, roditeljstva, srodstva i porodičnih odnosa” (Frazer 1999, 6). Delanti naglašava da je koncept zajednice otvoren prema tradicionalnim, ali takođe i post-tradicionalnim mogućnostima (Delanty 2003, 92-110). Važno je imati na umu da zajednicu ne treba posmatrati kao „nešto prostorno fiksirano što korespondira odgovarajućoj vrsti socijalnog ustrojstva”, već pre kao „određeni vid zamišljanja i doživljavanja društvenog pripadanja kao javnog komunikacionog događaja” (Delanty 2003, 26). Primera radi, treba da imamo u vidu slučaj bivše Jugoslavije, u kojoj se nakon kolapsa socijalističke države koja je uključivala mnoge etničke grupe, osećanje pripadanja zajednici za većinu ljudi značajno promenilo u kratkom vremenskom rasponu.

U skladu sa svim ovim, nacionalizam treba shvatiti kao dinamičnu konstrukciju koja se re-kreira i koju ljudi različito doživljavaju u različitim periodima. Nacionalizam u Srbiji devedesetih, kao i u mnogim drugim zemljama u Evropi, preovladao je, pre svega, kao jedna vrsta osećanja homogenosti, i kao jedan kulturni obrazac, koji se održao kao dominantan i do današnjih dana. Kroz određene predstavljачke prakse, nacionalizam se održao kao dominantna konstitutivna ideološka forma u mnogim aspektima kulturne produkcije. Jezik nacionalizma uticao je i na kreiranje određenih normi pojedinih žanrova u okviru mnogih institucionalnih i medijskih diskursa.

Nacionalizam prema Benediktu Andersonu, u evropskom kontekstu je istorijski konstruisan kroz osećaj zajedničke kulture, zajedničkog jezika i kroz razvoj štampane tehnologije, koja je omogućila širenje verovanja da je pripadanje određenoj naciji pre stvar sudbine, nego stvar izbora (videti Anderson 1991, 5-7; 37-46). Ipak, u savremenom kontekstu potrebno je uvažiti Edensorovo upozorenje da nacionalističke diskurse ne treba posmatrati pre svega kao elitistički proizvod, koji se u datom kulturnom kontekstu širi „od društvenog vrha ka nadole”. Naime, treba biti svestan čitavog niza „kulturnih proizvođača” nacionalnog osećanja:

„pop zvezda, reklamera, tabloida, marketinških faktora, modnih dizajnera, filmskih i televizijskih producenata i sportskih heroja - kao i... plesa, sportskog navijanja, zajedničkog provođenja slobodnog vremena, zajedničkih odmora i putovanja” (Edensor 2002, 9).

U tom pogledu, reprezentacija žena analizira se i preko analize praksi u „mejnstrim” popularnoj kulturi i njihovoj korelaciji sa nacionalnom ideologijom. Reprezentacija žena je neodvojivi deo odnosa moći koji održavaju nacionalističke diskurse. Imidži žena koji se proizvode (ili učvršćuju), bilo u visokoj, bilo u popularnoj kulturi čine žanr za sebe, jer je nacija vrlo često u umetničkim i popularnim predstavama prikazana u ženskom obličju, ili sa ženskim atributima (Anthias i Yuval Davis 1989; Goscilo and Lanoux 2006; Yuval-Davis 1997). No ove reprezentacije žena vrlo često imaju ambivalentnu ulogu u okviru nacionalnih projekata. Odnos između reprezentacije ženskih seksualnih i reproduktivnih funkcija, s jedne strane, i kolektivnih fantazija i tekućih nacionalnih narativa, sa druge strane, jesu predmet mnogih antropoloških, istoriografskih, socioloških i filozofskih izučavanja. Naročito, simbolika žena u konstrukciji nacionalnih identiteta i rodni uloga koja se u okviru njih pojavljuje kao predmet izučavanja u radovima mnogih autorki (Abu-Lughod 1990; Anthias i Yuval-Davis 1989; Bracewell 1993; Drezgić 2000; 2003a; Lilly and Irvine 2002; Mayer 2000; McClintock 1993; Papić 2002; Smith 1997; Yuval-Davis 1997; Verdery 1994; Walby 1992; West 1997; Žarkov 2007). Ove autorke se uglavnom osvrću na autore kao što su Anderson, Hobsbaum, Brubejker i drugi, primenjujući rodnu analizu na njihove postavke, i kritički ih preosmišljavaju. Kako Tamar Majer ističe

„...kontrola nad pristupom beneficijama pripadanja naciji je zaista uvek određena rodom: kroz kontrolu nad reprodukcijom, seksualnošću i sredstvima reprezentacije, autoritet da se definiše nacija leži uglavnom u rukama muškaraca” (Mayer 2000, 2).

Drugim rečima, žene su strateški i simbolički prisutne u nacionalističkim kontekstima na niz načina: kroz debate o materinstvu, porodici, seksualnoj podeli rada i viktimizaciji ženskog tela, kao simboličkog reprezenta protivnika u ratu (na primer vidi Anthias i Yuval-Davis 1995; Bracewell 1993; Đurić 2000;

Helms 2003; Žarkov 2007; Iveković 1993; Mayer 2000; Yuval-Davis 1997). Kao što naglašava Vendi Brejsvel, žene jesu centralne za te debate, ali ne i njihove potrebe i želje (Bracewell 1996, 31). Pored toga, u novije vreme uticajni su i radovi koji uočavaju i analiziraju i aktivne i polu-aktivne ženske doprinose projektima nacionalne homogenizacije u svetu. Ovi autori uglavnom istražuju kontroverznu prirodu ženskih aspiracija povezanih sa pojmom nacije u nekim kontekstima, budući da vrlo često takva vrsta aktivizma direktno doprinosi i muškim hegemonijskim obrascima nacionalističke vlasti u društvu, kako na simboličkom tako i na organizacionom nivou (videti: Kašić 2000; Lilly and Irvine 2002; Lukić 2000; Milić 1995; Patterjee 1989; West 1997). I na kraju, žene se mogu pojaviti i kao potpuni „zvanični neprijatelji” nacionalisticke politike, a to se događa onda kada ženski grupni ili individualni aktivistički glasovi uspevaju da se distanciraju, suprotstave i dekonstruišu žensku ulogu u nacionalističkim konstrukcijama vlasti.

Simboli reprodukcije i seksualnosti, dovedeni u vezu sa simbolima kolektivizma i nacionalnog identiteta, kroz predstave ženskog, ukazuju na učestvovanje tih predstava u onome što Nira Juval Davis naziva projektom konstruisanja kolektiviteta. Takođe, postoje razlike među ženama u pitanjima klase, seksualnosti, manjinskih identiteta i tako dalje (Yuval-Davis 1997, 11). Ipak, na ženama počiva i ono što ona naziva „teretom reprezentacije” jer su u nacionalnim projektima simbolički konstruisane kao „nositeljke kolektivne časti” (Yuval-Davis 1997, 45). U isto vreme, žene su često potisnute i marginalizovane u okviru nacionalističkih projekata pošto su uglavnom identifikovane i kao društveno „drugo”, nešto „opasno”, „nečisto” (Yuval-Davis 1997: 47; vidi i Iveković 1993), dakle nešto što je u suprotnosti sa slavnim dimenzijama nacionalističke hegemonije (Nagel 2003). U svakom slučaju, predstave žena su značajan element simboličkog konstruisanja nacije, bilo da su tretirane kao kulturni reproducenti nacije, ili kao ono „drugo” nasuprot kome se konstruiše kolektivno, nacionalističko „mi” (vidi Yuval Davis 1997, 47). Iako su teoretičari spremni da ovaj simbolizam mahom izučavaju na primerima elitne kulture, može se reći da u svakodnevnom životu ipak empirijski prevladavaju predstave žena iz popularne kulture, reprodukujući, nesumnjivo i u tom smislu, Biligov *banalni nacionalizam*. Kao primer tog dualiteta mogu se uzeti i reprezentacije žena u okviru turbo-folk scene, u kojoj

se pojavljuje snažan simbol „poželjne” srpske žene, ali ipak konstruisan tako da naglašava njenu potčinjenost normama heteroseksualne hegemonije.

Napomena: Ovaj rad je realizovan u okviru projekta „Kulturološke književne teorije i srpska književna kritika” (178013) koji finansira Ministarstvo za prosvetu i nauku Republike Srbije za period 2011–2014. godine.

LITERATURA

- Abu-Lughod, Lila. 1990. The Romance of Resistance Tracing Transformations of Power through Bedouin Women. *American Ethnologist* 17(1): 41-45.
- Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Anthias, Floya, and Nira-Yuval Davis. 1989. “Introduction”. U *Woman-Nation-State*, ur. Floya Anthias and Nira Yuval-Davis. New York: St. Martin’s Press.
- Anthias, Floya and Nira Yuval-Davis, in association with Harriet Cain. 1995. *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Color, and Class and the Anti-racist struggle*. London: Routledge.
- Billig, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.
- Bracewell, Wendy. 1993. “National Histories and National Identities among the Serbs and Croats”. U *Histories and European History*, ur. Mary Fulbrook, 141-160. London: UCL Press.
- Bracewell, Wendy. 1996. Women, Motherhood, and Contemporary Serbian Nationalism. *Women’s Studies International Forum*. 19(1-2): 25-33.
- Cohen, Anthony P. 1995. *The Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.
- Delanty, Gerard. 2003. *Community*. London-New York: Routledge.
- Drezgić, Rada. 2000. “Demographic Nationalism in the Gender Perspective”. U *War Discourse, Women’s Discourse: Essays and Case Studies from Yugoslavia and Russia*, ur. Svetlana Slapšak, 211-233. Ljubljana: Topos.
- Đurić, Tatjana. 2000. “From National Economies to National Hysteria-Consequences for Women”. U *Crossfires: Nationalisms, Racism and Gender*

- in Europe*, ur. Helma Lutz, Ann Phoenix and Nira Yuval-Davis, 121-141. London: Pluto Press.
- Dyer, Richard. 1998. *Stars*. London: British Film Institute.
- Edensor, Tim. 2002. *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford and New York: Berg.
- Frazer, Elizabeth. 1999. *The Problems of Communitarian Politics: Unity and Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- Goscilo, Helena and Andrea Lanoux. 2006. "Introduction". U *Gender and National Identity in Twentieth Century Russian Culture*, ur. Helena Goscilo and Andrea Lanoux, 3-29. Dekalb: Northern Illinois University Press.
- Hall, Stuart. 1980. "Encoding/Decoding". U *Culture, Media, Language*, ur. Stuart Hall et al., 128-138. London: Hutchinson.
- Helms, Elissa. 2003. Women as Agents of Ethnic Reconciliation? Women's NGOs and International Interventions in Postwar Bosnia-Herzegovina. *Women's Studies International Forum* 26(1): 15-33.
- Iveković, Rada. 1993. Women, Nationalism and War: 'Make Love Not War'. *Hypatia* 8(4): 113-126.
- Kašić, Biljana. 2000. "The Aesthetics of the Victim within the Discourse of War". U *War Discourse, Women's Discourse: Essays and Case Studies from Yugoslavia and Russia*, ur. Svetlana Slapšak, 271-284. Ljubljana: Topos.
- Lilly, Carol and Jill Irvine. 2002. Negotiating Interests: Women and Nationalism in Serbia and Croatia 1990-1997. *East European Politics and Societies* 16(1): 109-144.
- Lukić, Jasmina. 2000. "Media Representations of Men and Women in Times of war and Crisis. The Case of Serbia". U *Reproducing Gender: Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*, ur. Gail Kligman and Susan Gal, 393-423. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Mayer, Tamar. 2000 *Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation*. Routledge: London.
- McClintock, Anne. 1993. Family Feuds: Gender, Nationalism and the Family. *Feminist Review* 44(Summer): 61-80.

- Milić, Anđelka. 1995. "Nationalism and Sexism: Eastern Europe in Transition". U *Europe's New Nationalism*, ur. Richard Caplan and John Feffer, 169-183. Boston: Routledge.
- Milivojević, Snježana. 2000. "Nationalisation of Everyday Life". U *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*, ur. Nebojša Popov, 608-632. Budapest: CEU Press.
- Nagel, Joane. 2003. *Race, Ethnicity, and Sexuality: Intimate Intersections, Forbidden Frontiers*. New York: Oxford University Press.
- Nenadović, Aleksandar. 2000. "Politika in the Storm of Nationalism". U *The Road to War in Serbia*, ur. Nebojša Popov, 537-564. Budapest: CEU Press.
- Papić, Žarana. 2002. "Europe after 1989: Ethnic Wars, the Fascistization of Civil Society and Body Politics in Serbia". U *Thinking Differently: A Reader in European Women's Studies*, ur. Gabriele Griffine, 127-144. London: Zed Books.
- Smith, Carol A. 1997. "Race/Class/Gender Ideology in Guatemala: Modern and Anti-Modern Forms". U *Women Out of Place: The Gender of Agency and the Race of Nationality*, ur. Brackette F. Williams, 50-78. New York, London: Routledge.
- Verdery, Katherine. 1991. *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Verdery, Katherine. 1994. From Parent State to Family Patriarchs: Gender and Nation in Contemporary Eastern Europe. *East European Politics and Societies* 8(2): 225-255.
- Walby, Silvia. 1992. Woman and Nation. *International Journal of Comparative Sociology* 33(1-2): 82-100.
- West, Lois A. (ur.) 1997. *Feminist Nationalism*. New York-London: Routledge.
- Yuval-Davis, Nira. 1997. *Gender & Nation*. London: Sage Publications.
- Žarkov, Dubravka. 2007. *The Body of War: Media, Ethnicity, and Gender in the Break-up of Yugoslavia*. Durham: Duke University Press.

National Community, Gender and Popular Representation: Theoretical Frameworks

Marija GRUJIĆ

Summary: The paper briefly outlines some of the most crucial questions of representation and studies of nationalism and gender representations. Primarily, it reassesses the debate on what kind of cultural production participates in the nation-building projects. Michael Billig and Tim Edensor revisited the question of signifiers of the nation, and pointed out that studies of nationalism should not be restricted only to its most violent and most extreme manifestations. In their view, national projects operate also through, what Billig calls, *banal nationalism*, while being reproduced through everyday practices, entertainment and popular culture. Edensor acknowledges Billig's concept of banal nationalism, and especially criticizes some of the most influential theoreticians of nationalism for neglecting the fact that nationalist production of culture is not connected only with elitist and "high" culture, but also with popular culture, entertainment and everyday practices. Subsequently, paper discusses the inter-reactions between the national communities and representation of women as signifiers of the nation. Gender representations, and especially representations of women, are included in nationalist projects in a controversial way, often instrumentalized as bearers of "national honour". Very often, it is possible to observe the representations of women in popular culture and various entertaining contents as signifiers of subtle messages of *banal nationalism*.

Key words: gender, community, nation, representation, banal nationalism